

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

4/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/4(4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холиқулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликов Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Қаюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Курбанова Земфира Ибрагимовна</i> КАРАКАЛПАКСКАЯ ЖЕНЩИНА В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИЙ КАРАКАЛПАКСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА	10-18
<i>Норов Шухрат Сувонович</i> УЧАСТИЕ МОЛОДЁЖНЫХ ОРГАНИЗАЦИИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ НА ПРИМЕРЕ ЗАРАФШАНСКОГО ОАЗИСА	19-25
<i>Холхужаева Юлдуз Уралбоевна</i> XIX АСР ИККИНЧИ ЯРМИ XX АСРЛАРДА САМАРҚАНД ВИЛОЯТИ КАТТАҚЎРҒОН БЎЛИМИ АҲОЛИСИНИНГ ТОИФАЛАРИ ВА МИЛЛАТЛАРИ ТАРКИБИ.....	26-31
<i>Ochilova Oydiyoy Rahmiddinovna</i> O'RTA OSIYODA XONLIKLAR DAVRIDA TIBBIYOTNING RIVOJLANISHI	32-35
<i>Ergashev Mavlon Eshniyozovich</i> CHAG'ANIYONDA HUNARMANDCHILIKNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	36-40
<i>Ollomuradov Nurali Yoqub o'g'li</i> SHAHAR AHOLISINING IJTIMOIIY HAYOTIDAGI O'ZGARISHLAR VA MUAMMOLAR TAHLILI (XX ASRNING 70-80 YILLARI O'ZBEKISTONNING JANUBIY VILOYATLAR MISOLIDA)	41-44
<i>Baxriddinov Odiljon Jamshid o'g'li</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA O'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING VUJUDGA KELISHI VA UNING YOSHLAR HAYOTIDA TUTGAN O'RNI	45-50
<i>Arslonbekov Nursulton Azizbek o'g'li</i> ZIYOVUDDINXON IBN ESHON BOBOXONNING ARAB MAMLUKATLARIDA BO'LGAN DASTLABKI SAFARI VA UNING NATIJALARI	51-55
<i>Нурметова Фазилат Илхомовна</i> ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН-КОРЕЯ РЕСПУБЛИКАСИ БИЛАН МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ЯНГИ БОСҚИЧИ.....	56-61
<i>Рахманова Мавлуда Эркин қизи</i> ЎЗБЕКИСТОН ССРГА МАЖБУРИЙ КЎЧИРИЛГАН ХАЛҚЛАРНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИНГИ ИҚТИСОДИЙ ВА ИЖТИМОИЙ ҲАЁТИ ТАРИХИ.....	62-66

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Avlokulov Anvar Ziyadullayevich</i> HISOB SIYOSATI AUDITI NATIJALARINI UMUMLASHTIRISH VA BAHOLASH TARTIBI	67-71
<i>Исманов Иброхим Набиевич</i> ИСЛОМИЙ МОЛИЯГА МУВОФИҚ БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ: МУАММОЛАР ВА ИМКОНИАТЛАР.....	72-81

Murtozayev Sardorbek Abdijalil o'g'li

О'ЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЙОТИГА ТО'Г'РИДАН-ТО'Г'РИ ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ВА ИНСТИТУТСИОНАЛ АСОСЛАРИ 82-88

Умаров Абдувахоб Турсунович

ҲУДУДЛАРИНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНТИРИШ ДАСТАКЛАРИ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИ 89-97

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Jumaniyozova Sabohat Bekturdiyevna

АНТРОП ТАМОЙИЛ ҲАҚИДАГИ ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАРНИНГ ДИНАМИКАСИ 98-102

Majitov Maxmud

МА'НАВИЙ ТАРБИЯНИНГ МА'РИФАТЛИ ШАХС РИВОЖИДАГИ О'РНИ 103-108

Xamrayev Sardorbek Sharafutdinovich

БАРҚАРОР ЕКОТУРИЗМНИ ЯРАТИШДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА ТАБИАТ БИРЛАШИШИНИНГ ИЖТИМОИЙ-ФАЛСАФИЙ ҲАТЛАРИ 109-112

Vaxobova Dilfuza Roziqovna

АБУ АБДУЛЛОҲ РУДАКИЙНИНГ АДАБИЙ – МА'НАВИЙ МЕРОСИ Г'АРБ ОЛИМЛАРИ ТОМОНИДАН О'РГАНИЛИШИ 113-119

Karimov Ulmasbek

ТАДБИРКОРЛИК FAOLIYATI VA TADBIRKORLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING FALSAFIY ҲАТЛАРИ 120-125

Matnazarova Muhayyo, Aripova Nasiba

ЕТНИК-БАГ'РИКЕНГЛИК-МИЛЛАТЛАРАРО МУНОСАБАТЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ АСОСИЙ МЕХАНИЗМИ СИФАТИДА 126-130

G'ulomov Obid G'ayratovich

ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА - YOSHLAR МА'НАВИЯТИГА ТА'СИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР 131-134

Яздонов Зиқирилло Шуқуриллович

МОВАРОУННАҲР ВА ХУРОСОНДА СЎФИЙЛИК АНЪАНАЛАРИНИНГ БОҒЛИҚЛИГИ ВА ЎЗАРО ТАЪСИРИ 135-139

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Boboraimova Maftuna Asatullo qizi

ХИТОЙ ВА ИНГЛИЗ ТИЛИДА ҲУРМАТ КАТЕГОРИЯСИНИ ИФОДАЛОВЧИ "МУРОЖААТ" ЛЕКСЕМАСИНИНГ ҚО'ЛЛАНИШИ 140-146

Xursanov Nurislom Iskandarovich

ДРАМАЛАРДА МЕТОФОРЛАРНИНГ СОТСИАЛ ХОСЛАНИШИ (ИНГЛИЗ ВА О'ЗБЕК ТИЛЛАРИ МИСОЛИДА) 147-151

Atadjanova Sevara Bekmurotovna

САҲОНАТНОМА ЖАНРИНИНГ ГЕНЕЗИСИ ВА ТАРАҚҚИЙОТИ 152-160

Каюмова Нодира Карим кизи

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В РЕЧИ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА ... 161-166

<i>Мукумов Махмуд Худайбердиевич</i> ИЛМИЙ МАТНЛАРНИНГ ЛИНГВИСТИК ВА ЭКСТРАЛИНГВИСТИК ОМИЛЛАРИ	167-171
<i>Нарзуллаева Мафтуна Одилбек кизи, Юсупова Шохсанам Мирзали кизи, Иссагуллаева Феруза Ражабовна</i> ВОПРОСЫ ТИПОЛОГИИ И ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ БЫТОВОЙ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ)	172-176
<i>Mirobidova Nilufar Murodjon qizi</i> O‘ZBEK AYOLLAR NUTQIDA KONNOTATIV MA‘NONING IFODALANISHI	177-180
<i>Murtazayeva Hadicha Nuriddinovna</i> TIBBIY TERMINOLOGIYANING YASALISH XUSUSIYATLARI	181-185
<i>Камбарова Маржан Адил қизи</i> АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИЕ ПОСЛОВИЦЫ И ИХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ В АНГЛИЙСКОМ, РУССКОМ, УЗБЕКСКОМ, КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ	186-191
<i>Nizomova Iroda</i> INGLIZ VA O‘ZBEK NASRIDA “O‘GAY ONA” OBRAZINING BADIY TASVIRI	192-197
<i>Mamanazarova Gulhayo Ilhamjanovna</i> METODOLIK KELAJAKLAR: KOGNITIV STILISTIKANI BOG‘LASH	198-203
<i>Sobirova Zarnigor Rahimovna</i> “DIALEKT” VA “DIALEKTIZM” TUSHUNCHASI: INGLIZ DIALEKTLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI	204-209
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Jurayev Sherzod Yuldashevich</i> DAVLAT BOSHQARUVI VA DAVLAT XIZMATINI RAQAMLASHTIRISHNING MOHIYATI VA UNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI HORIJIIY TAJRIBA MISOLIDA	210-213
<i>Ражабов Нариман Шарифбаевич</i> БИОЛОГИК РЕСУРСЛАРНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШДА ЭКОЛОГИК МЕЪЁРЛАШНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ МАСАЛАЛАРИ	214-219
<i>Nishonov Abdulloh Ubaydulloh o‘g‘li</i> ATOM ENERGIYASIDAN FOYDALANISHNING EKOLOGIK-HUQUQIY MUAMMOLARI ...	220-229
<i>Когамова Асель Шукирбавна</i> ЭЛЕКТРОННОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН: ОПЫТ, ПРОБЛЕМЫ, РЕШЕНИЯ	230-235
<i>Qilichova Munira Azimjon qizi</i> ISLOM MOLIYASI TALABLARI ASOSIDA UY-JOYNI MOLIYALASHTIRISH SHARTNOMALARINING O‘ZIGA XOS JIHATLARI	236-247
<i>Панабергенова Жамиля</i> ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА: ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ.....	248-254
<i>Qurbonov Doniyorbek Davlat o‘g‘li</i> KONSTITUTSIYA VA QONUNNING USTIVORLIGI – HUQUQIY DAVLATNING ASOSIY BELGISI	255-259
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	

<i>Axmedov Akmal Yusufovich, Sherqo'ziyeva Zarnigor</i> BO'LAJAK PSIXOLOGLARNING O'QUV FAOLIYATIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENTSIYASINI RIVOJLANTIRISH	260-264
<i>Ibragimova Xurshida Xusanbayevna</i> IJTIMOIY ADAPTATSIYA PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA	265-269
<i>To'lanova Mahliyo Murotali qizi</i> BO'LAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY DEFORMARSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK USULLARI	270-274
<i>Qurbonova Nozima</i> OLIV TA'LIM MUASSASALARINING BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARIDA TARG'IBOTCHILIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH	275-280
<i>Abdullayeva Bahriniso Baxtiyorovna</i> BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA O'QITUVCHILARINI SPORT MURABBIY ASOSIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH TEXNOLOGIYALARI	281-287
<i>Esanova Gulchehra</i> FUTBOLDA TAYYORGARLIK JARAYONINI BOSHQARISH VA TESTLAR YORDAMIDA JISMONIY SIFATLARNI BAHOLASH MASALALARI	288-292
<i>Qurbonmurodov Egamberdi</i> YOSH BASKETBOLCHILARNI KOMPLEKS TAYYORLASH	293-298
<i>Erkinova Lutfiya Quدراتovna</i> LOYIHA METODI AN'ANAVIY USULLARGA TO'LDIRUVCHI SIFATIDA.....	299-303
<i>Sanoyev Gaybullo Abduraxmonovich</i> AJDODLAR MEROSINI O'RGANISH JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING SAVODXONLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI	304-310
<i>Ibadullaeva Zamira Kuanishovna</i> MUSIQA FANI DARSIDA PEDAGOGIK METOD VA TEXNOLOGIYALARNI TAKOMILLASHTIRISHDA O'QITUVCHINING KASBIY MAHORATI	311-315
<i>Babayev Anvar Axmedovich</i> FUTBOLCHILARNING STRATEGIK VA TAKTIK TAYYORGARLIGI: ENG YUQORI SAMARADORLIKKA INTILISH	316-320
<i>Давыдова Руфина Артуровна</i> РОЛЬ ГУМАНО-ЛИЧНОСТНОЙ ПЕДАГОГИКИ Ш.А.МОНАШВИЛИ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ УЧАЩЕГОСЯ	321-327
<i>Омонов Даврон Алишерович</i> ВИДЫ УДАРОВ НОГАМИ В КИКБОКСИНГЕ	328-333
<i>Kayimova Nargiza</i> THE IMPORTANCE OF USING LITERATURE IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE	334-338
<i>Ismoilov Erkin Mengnimurotovich</i> O'SMIRLIK DAVRIDA INTELLEKTUAL VA EMOTSIONAL RIVOJLANISHNING XUSUSIYATLARI	339-343

09.00.00-FALSAFA FANLARI – PHILOSOPHICAL SCIENCES

Received: 05 June 2024
Accepted: 15 June 2024
Published: 25 June 2024

Article / Original Paper

DYNAMICS OF PHILOSOPHICAL VIEWS ON THE ANTHROPIC PRINCIPLE

Jumanyozova Sabohat Bekturdiyevna

Leading specialist of the Republican Center for Spirituality and Enlightenment
Free candidate of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Abstract. The anthropic principle studies the interdependence of man and the universe. Philosophical aspects of the relationship between man and the universe are widely covered. It describes the essence of man and the universe, several interpretations of the anthropic principle, the dynamics of philosophical views, the process of transition from the cosmogonic anthropic principle to religious views, the philosophers who created in that period and their scientific heritage. The anthropic principle is an analysis of the essence of the philosophical concept related to the fact that the universe is organized in a form suitable for the emergence of life.

Key words: Anthropic principle, dynamics, cosmology, concept, creator, necessity, randomness, nature, ethnogenesis, value, universe, universe and man, theory of relativity, gravitation, time.

ANTROP TAMOYIL HAQIDAGI FALSAFIY QARASHLARNING DINAMIKASI

Jumaniyozova Sabohat Bekturdiyevna

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi yetakchi mutahasisi
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti erkin izlanuvchisi

Annotatsiya. Antropik printsip inson va koinotning o'zaro bir-biriga bog'liqligini o'rganadi. Inson va olam mutanosibligida falsafiy jihatlari keng yoritilgan. Unda inson va olamning mohiyati, Antrop tamoyilning bir necha talqinlari, falsafiy qarashlarning dinamikasi, kosmogonik antrop tamoyildan diniy qarashlarga o'tish jarayoni, o'sha davrda ijod qilgan faylasuflar va ularning ilmiy merosi haqida keng bayon etilgan. Antrop tamoyil bu Olamning hayot yuzaga kelishi uchun mos shaklda tashkillashgani bilan bog'liq falsafiy konsepsiyaning mazmun-mohiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Antrop tamoyil, dinamika, kosmologiya, konsepsiya, yaratuvchi, zaruriyat, tasodifiylik, tabiat, etnogenez, qadriyat, koinot, olam va odam, nisbiylik nazariyasi, gravitatsiya, vaqt.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI4Y2024N15>

Kirish. O'tgan asrdan boshlab kosmologiya shunchaki mushohadalar bilan bog'liq spekulativ falsafa sohasi bo'lishdan to'xtab, fizikaning yeng tez rivojlanayotgan qismlaridan biriga aylandi hamda Yer yuzining turli nuqtalarida, qolaversa kosmosdan turib fazoni kuzatuvchi teleskoplar ushbu sohani tinimsiz ravishda yangi ma'lumotlar va manbalar bilan to'ldirib bormoqda. Qolaversa kosmologiya falsafiy dunyoqarashimizning ham ajralmas bir qismi bo'lib kelmoqda va kosmologiyada yuzaga keluvchi ba'zi konseptual va metodologik masalalar bugungi kunda yepistemologik tahlilga muhtoj. Xususan, o'tgan oxirgi yillarda qilingan ochilmalar yangicha ilmiy tafakkur va izohlarni talab qiladi. Bu chaqiriqlardan biri

sifatida olam va insonning undagi holatini tushuntiruvchi tamoyillardan biri sifatida “antrop tamoyil” ni keltirish mumkin.

Shu bois ushbu bobda Antrop tamoyil haqidagi falsafiy qarashlarning dinamikasi, kosmogonik antrop tamoyildan diniy qarashlarga o'tish jarayonida – kosmologiyaga Yaratuvchi haqida yondashuvning dialektikasi, antrop tamoyilning bosh maqsadi – olam va odam munosabatlarida ratsionallikning rolini asoslashga harakat qilamiz.

Muhokama. Antrop tamoyil bu Olamning hayot yuzaga kelishi uchun mos shaklda tashkillangani bilan bog'liq falsafiy konsepsiyadir. Ushbu konsepsiyaga ko'ra olam aqlli hayot yuzaga kelishi uchun ideal parametrlarga ko'ra yaralgan, chunki agar bu fundamental konstantalar yoki fizik qonunlar birmuncha o'zgacha bo'lganda biz hozir ko'rib turgan olam hozirgidek ko'rinishga ega bo'lmasdi. Konsepsiyadagi “antrop” atamasi yunoncha “anthropos” atamasidan olingan bo'lib, “inson” degan ma'noni anglatadi va bu konsepsiyaning asosiy e'tibori ham insonga qaratilganidan, tamoyilning yesa aqlli mavjudotlar yuzaga kelishi bilan bog'liq sharoitlarga diqqat qaratishidan dalolat beradi.

Antrop tamoyilning bir necha talqinlari mavjud bo'lib, ularga Kuchli va Kuchsiz antrop tamoyillarni misol keltirish mumkin. Kuchsiz talqinga ko'ra, Olamning biz kuzatishimiz mumkin bo'lgan parametrlari uni kuzatuvchi aqlli mavjudotlar xossalariga mos bo'lishi shart, chunki biz hozir Olamni kuzatib turibmiz va bu shunga asos bo'la oladi. Boshqacha aytganda, Olamning uni kuzatuvchilar uchun mos parametrlarga ega ekaniga asos – bizning hozir uni kuzatib turganimizdir. Kuchli antrop tamoyil yesa undanda nariga borib, olam aqlli hayot yuzaga kelishi uchun sharoit yaratar darajada parametrlar bilan yaralgan, degan fikrni ilgari suradi [1; B. 291-298.].

“Antrop tamoyil o'ziga xos konseptual qurilmalardan biri bo'lib, unda asrlar davomida ishlab chiqilgan ilmiy metodlar qayta ishlanib, insonning olamdagi o'rni uni tushunishning yeng muhim omili darajasiga ko'tariladi” [2; B. 47.]. Stiven Vaynberg esa ko'pchilik faylasuflar va olimlar bu tamoyil ahamiyatini hisobga olmayotgan bir paytda ushbu tamoyilni ahamiyatini ko'rsatishga harakat qiladi.

Qolaversa, kengayuvchi olam kosmologiyasi hamda rishtalar nazariyasi kabi nazariy ishlanmalar ham olamning hayot yuzaga kelishi uchun bu qadar mos parametrlarga ega bo'lishini tushuntirishda yordam berishi mumkin [3; B 347-356.]. Bu nazariyalarga ko'ra biz kuzatayotgan va istiqomat qilayotgan olam ko'plab olamlardan biri bo'lishi mumkin va uning turli qismlarida turlicha fizik qonunlar amal qilishi mumkin. Bunday farazlar Olam haqidagi an'anaviy qarashlarimizni shubha ostiga qo'yadi va empirik fanlar va nazariy fanlar xususan falsafa borasidagi xulosalarning umumlashtirilishini va masalaga fanlararo yondashuvlarni ishlab chiqish zaruriyatini ko'rsatadi.

Natijalar. Antrop tamoyil bilan bog'liq bo'lgan yeng asosiy bahslardan biri bu ushbu tamoyilning oqibatlarini faqatgina sof falsafiy xarakterga egami, yoki uning qandaydir amaliy ahamiyati ham mavjudmi, degan masaladir. Ba'zilar fikricha, olamning aqlli mavjudotlar yuzaga kelishi uchun bu darajada nozik parametrlarga ega bo'lishi holatini multi-olamlar konsepsiyasi bilan tushuntirish mumkin. Bu gipotezaga ko'ra turli-tuman parametrlarga va qonunlarga ega turli-tuman ko'p sonli olamlar mavjud. Bu nuqtai-nazarga ko'ra, biz yashab turgan olamning parametrlari o'ziga xos yemas, balki ko'plab parametrlar birikmalaridan biri bo'lib, shunchaki bizning hayotimiz uchun mos keladi va shu sababdan ham bugun aqlli mavjudotlar bu olamda yuzaga kelgan va uni kuzatib, talqin qilish imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Umumiy ma'noda antrop tamoyil Olam va insonning undagi roli haqida dolzarb savollarni beruvchi, unda hayotning yuzaga kelishini izohlashga intiluvchi tamoyillardan biri bo'lib, ko'plab faylasuflar uchun bahs-munozara manbasi bo'lib qolmoqda.

Ushbu masalaga javob topishda falsafiy maktablar an'analari hamda empirik metodlarning birlashtirilishi antrop tamoyilni o'rganishga yaxlit yondashuvni ishlab chiqish, ushbu tamoyilning metafizik asoslarini chuqurroq tushunish hamda unga birmucha empirik yondashuvlarni ham ishlab chiqish imkonini beradi. Falsafadagi g'oyalar hamda kosmologiya, elementar zarralar fizikasi va boshqa sohadagi empirik tadqiqotlarni birlashtirgan holda tadqiqotchilar antrop tamoyil haqida nisbatan yaxlit tushuncha ishlab chiqishlari va uning Olam haqidagi tushunchalarimizni qanchalar to'ldirishini ko'rsatishi mumkin.

Tarixda antrop tamoyilga qiyoslanishi mumkin bo'lgan va tadqiqot doiramiz bilan bog'liq bo'lgan faylasuflar va olimlarning ba'zi qarashlarini keltirib o'tishimiz mumkin. Masalan, ko'p-olamlar gipotezasi atrofidagi bahslar shuni ko'rsatadiki, faylasuflarning olam va voqelik tabiati haqidagi fikrlari kosmologiya sohasidagi konkret kuzatuvlar bilan solishtirilishi va mustahkamlanishi mumkin [4; B. 40-51.] Yoki, Kopernik inqilobi kabi tarixiy misollar ham Olam haqidagi tasavvurlarimiz nazariyalarning ishlab chiqilishi, keyin ularning amaliy tadqiqotlarda o'z tasdig'ini topishi jarayoni bir-birini takrorlovchi jarayon ekanini ko'rsatadi.

Bu borada falsafiy maktablar tadqiqotlari natijalarini empirik kuzatuvlar natijalari bilan integratsiyalanishi olam haqidagi tasavvurlarimizni boyitish hamda undagi o'rnimizni tushunishda muhim ahamiyatga ega. Fanlararo dialog va hamkorlik ketidan faylasuflar hamda empirik kuzatuvlarni olib boruvchi tadqiqotchilar orasida kelishuv hamda tadqiqot natijalarini birlashtirilishi holatlari yuzaga kelib, kosmologiya, metafizika hamda fan falsafasida yirik topilmalarga erishilishi mumkin.

Antrop tamoyil shunday masalalardan biriki, unga yondashishda empirik metodlar hamda falsafiy maktablar g'oyalarini birlashtirmasdan muhim natijalarga erishish qiyin. Voqelik tabiatini anglash hamda aqlli kuzatuvchilarning olam mavjudligida qanchalar ahamiyatga ega ekanini tushunishda fanlararo tadqiqot o'ta muhimdir.

Chuqurroq tarixiy nazar soladigan bo'lsak, Herman Veyl (1885-1955) bu boradagi yeng muhim tadqiqotchilardan biri bo'lib, uning geometriya va fizika sohasidagi ishlari makon va vaqt borasidagi tushunchalarimizni shakllantirib, antrop tamoyil borasidagi bahslarimizga sabab bo'lgan. Uning 1921-yildagi "Makon-Vaqt-Materiya" nomli kitobi nisbiylik nazariyasining geometrik asoslarini muhokama qiladi va uning falsafiy jihatlarini ko'rib chiqadi. Qolaversa, britan fizigi Artur Yeddington yesa tabiatning fundamental o'zgarmas konstantalari borasida "Fizik olam tabiati" (1928) nomli asar yozgan bo'lib, unda olam parametrlari unda tirik hayot, xususan aqlli hayot yuzaga kelishi uchun mukammal tarzda yaratilganini ilgari suradi. Ushbu olimning ham qarashlari olam qonunlari va unda kuzatuvchi subyekt, ya'ni insonning o'rni haqidagi tushunchalarimizni boyitishga xizmat qiladi. 1923-yilda Artur Yeddington olamdagi elektron va protonlar sonini hisoblashga urindi va bu raqamni 10^{79} deb ko'rsatdi (va bu raqam N Yeddington raqami deb atala boshlandi). So'ng u $N^{1/2}$ hamda proton va elektron orasidagi elektromagnit hamda gravitatsion kuchlari nisbati bir-biriga mos kelishini ham payqadi. Bularning hammasi shu bilan tushuntirilishi mumkinki, olam unda aqlli kuzatuvchilarning, umuman olganda hayot va aqlli hayotning yuzaga kelishiga mukammal imkoniyat yaratar darajada tuzilganidan dalolat beradi.

Yedvard Milnening “Nisbiylik, Gravitatsiya va Olam strukturasi” nomli asari yesa kinematik nisbiylik nazariyasi va hayotning paydo bo‘lishi to‘g‘risidagi bahslarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lgan [5; B.]. Fransuz fizigi Pol Dirak yesa kvant mexanikasi va kosmologiyaga oid “Kvant mexanikasi tamoyillari” hamda “Umumiy nisbiylik nazariyasi” asarlari antrop tamoyilning fizik asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi [6; B.].

Undan keyin Pol Dirak, Kollinz hamda Stiven Hoking kabi fiziklarning empirik tadqiqotlari ham olamning aqlli hayot yuzaga kelishi uchun o‘ta qulay sharoitlarga ega ekanini tasdiqladi. Masalan, faylasuf va ilohiyotchi hisoblanmish Kollinz faylasuf-ilohiyotchi nuqtai-nazaridan o‘zining antrop tamoyili borasidagi fikrlari bilan ajralib turadi. Uning bu boradagi fikrlari asosan antrop tamoyilning Xudo mavjudligi uchun ilmiy-falsafiy dalillardan biri ekani atrofida aylanadi.

Uyg‘onish va Ilmiy inqiloblar davriga o‘tishda yaratuvchi tomonidan yaratilgan kosmos haqidagi argumentlar bilan yangidan yuzaga kelayotgan ilmiy argumentlar orasida kelishmovchiliklar, nomuvofiqliklar va hattoki to‘qnashuvlar sodir bo‘ldi.

XVII-XVIII asrlardagi dunyoga nisbatan mexanistik nazar yaratilish bilan bog‘liq argumentlarni yanada o‘zgarishlarga duchor qildi. Rene Dekart va Isak Nyuton kabi mutafakkirlar olamni deterministik qonunlar izmida bo‘lgan ulkan mashina sifatida tasavvur qilishgan. Dekart tomonidan yozilgan “Falsafa debochalari asari tabiatni mexanistik talqin qilgan bo‘lsa, Nyutonning “Tabiiy falsafaning matematik tamoyillari” asari kosmik tartib va barqarorlikni matematik tilda ifodaladi.

Ma‘rifatparvarlik davrida yaratilish argumentlari ko‘plab tanqidga uchradi va David Yum, Yemmanuyel Kant kabi faylasuflar bu borada o‘z fikrlarini ifoda yetishdi. Yumning “Tabiiy din borasida suhbatlar” asari teleologik tafakkurning asoslarini so‘roqqa tutib, yaratilish bilan bog‘liq xulosalash empirik dalillarga yemas, balki antropomorfik proyeksiyalarga asoslanishi haqida yozadi. Kantning “Sof aql tanqidi” asarida yesa shunchaki spekuliyativ tafakkur orqali metafizik haqiqatlarga erishishning ehtimollarini so‘roqqa tutadi.

Xulosa. Kosmik tasodiflanganlik tushunchasining ahamiyati faqatgina kosmologiya bilangina cheklanib qolmasdan, olamning kelib chiqishi to‘g‘risidagi nazariyalar bilan, masalan Katta portlash nazariyasi bilan ham bog‘liq. Kosmologlar oldida endilikda qanday qilib olam paydo bo‘lishidagi dastlabki shart-sharoitlar yulduzlar, galaktikalar va oxir-oqibatda hayotning yuzaga kelishi uchun imkon berar darajada yaratilgani savoliga javob berish vazifasi turibdi. Olamning fizik qonunlarining bu qadar nozik parametrlardan iborat ekani olimlarni endilikda bu qonunlar qandaydir yanada fundamental va yaxlit qonunning emergent xossalari bo‘lishi mumkinligi haqida o‘ylantirmoqda. Bu yesa kvant gravitatsiyasi sohasi hamda fizikada birlashgan nazariya yaratilishida ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin.

Qolaversa, antrop tamoyil Yerdan tashqarida hayot alomatlarining izlanishi bilan ham bog‘liq masalalarda o‘zining o‘rniga ega. Ushbu tamoyilga ko‘ra olamni kuzatuvchilarning mavjudligi sharti faqatgina bizning olamimizgagina tegishli bo‘lishi mumkin va bu kosmosning boshqa burchaklarida hayot alomatlarini topilishi ehtimolini oshiradi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Carter, B. (1974). Large number coincidences and the anthropic principle in cosmology. In *Confrontation of Cosmological Theories with Observational Data* (pp. 291-298). Springer.
2. Greenstein, G. (1988). **The Symbiotic Universe: Life and Mind in the Cosmos**. New York, NY: William Morrow and Company, p. 47., p. 47
3. Greene, B. (1999). *The Elegant Universe: Superstrings, Hidden Dimensions, and the Quest for the Ultimate Theory*. Vintage Books; Guth, A. H. (1981). Inflationary universe: A possible solution to the horizon and flatness problems. *Physical Review D*, 23(2), 347-356.
4. Tegmark, M. (2003). Parallel universes. *Scientific American*, 288(5), 40-51.
5. Milne, E. A. (1935). *Relativity, Gravitation, and World-Structure*. Oxford University Press.
6. Dirac, P. A. M. (1930). *The Principles of Quantum Mechanics*. Clarendon Press.
7. Kuhn, T. S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press.
8. Weyl, H. (1921). *Space-Time-Matter*. Methuen & Co.
9. Shermuxamedova N. *Falsafa va fan metodologiyasi*. –Toshkent: Universitet, 2005.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/4(4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).